Radka Denemarková

ČOKOLADNA KRI

prevedla Diana Pungeršič

Ester Denemarkovi.
Janu Denemarku.
Lukasu Spinnerju.
Hiši Kiwitt na otoku Amrum.

Prijateljstvo, ki temelji na poslu,
je veliko boljše od posla,
ki temelji na prijateljstvu.
John Davison Rockefeller

Brez popolne svobode
ni pravega prijateljstva!
George Sand

Od kod ta želja,
to hrepenenje, ta trud?
Na čem temelji človeška morala?
Slutimo, da je ves svet eno.
Toda kje je prvi, kje zadnji
člen v tem vesoljnem krogu?
Božena Němcová

Triinpetdeset mežikov očesa

Vlak pelje skozi devetnajsto stoletje. Tja in nazaj. Vrača se na iste postaje. Pred oknom se menjujejo kratki prizori. Vsaka slika je celota. Ritmično z vsako naslednjo vožnjo postajajo vse razločnejše. Vlak je raper.

Tri nočne slike. Tri človeška telesa za pisalnimi mizami. Prekrivajo se. Kaj oblikuje njihova življenja, kaj oblikuje njihove usode. Obstaja genska zasnova teles. Obstaja genska konstelacija družin. Obstaja gen naroda. Obstaja gen časa.

Začrtati traso. Položiti pragove. Zakuriti pod kotlom. Vlak spelje. V okvirih oken njegovih vagonov ne švigajo le podobe podeželskega življenja. Pred okni vlaka stojijo človeški skupinski kipi, ki oživijo. Prizori gibljive slikovne galerije se spreminjajo z vsakim mežikom očesa.

Mimo oken devetnajstega stoletja zleti lastovka. Edina zvestoba, ki se ne boji vrniti. Dolga stoletja prileta na isto mesto. Na njenih krilih obvisijo oči enaindvajsetega stoletja.

Sedimo za mizo. In vse se oklepamo besed.

Prolog

Utrujen hrbet je ves sključen. V Pragi se krivi nad obtolčeno, razmajano kuhinjsko mizo. Skozi okno pokuka potuhnjen mesec; veselo vohlja naokoli, pošilja ga sprevržena noč. Tajni agent je poln, lepo zaobljen; hrani nemir prestrašenega srca in odganja spanec. Če bi na škripajoči mizi stal visok steklen cilinder petrolejke, bi spominjal na prosojen dimnik.

Telo je boleč križ. Vlaga med nogami krvava. Upognjen hrbet *mora* ob svitu oddati rokopis na hitro naročene pravljice. Za takojšen natis. Češko pero besno škripa in čokoladni krvotok ob svitu postaja vse težji.

V glavi bdi kovinski hlad; v drobovju sleherne besede svarilno zažvenketa pest kovancev. Pastir kliče v čredo le bebave ovce, ki niso zatavale. Kovinski hlad se imenuje lakota in samocenzura. Samocenzura je zanesljiva sodelavka strahu. Je neplačana agentka tajnih služb vseh držav in časov. Samocenzura je visoko obzidje; zoži pogled, zamrzne čustva, vsili omejen besedni zaklad. Nekaterim besedam zamaši usta, oklesti jezik kot formo, kočljivim tematikam nadene železen nagobčnik, telesu ukrivi ubogljivi hrbet. Samocenzura spreminja ustvarjanje v manufakturo in neodvisnost v tlako.

A v totalitarizmu lahko kdo piše dnevnik?

A si je ženska lahko kdaj privoščila pisati dnevnik?

Pravljica je produkt domoljubnih zahtev; samocenzura otopi pogumno pero. Konico zgladi v previdnega, ponižnega, bojazljivega, lojalnega klečeplazca;

gosje pero izpolnjuje vlogo poslušnega vojaka. Um pešaka v dolgem krilu piše z občutkom svinčene krogle na roki. Češki jezik preobrazi v zapečkarskega, moralizirajočega, sentimentalnega, štorastega slugo. Že tako sključen hrbet se upogne še bolj; pero ne zaškripa in kri na stegnih se suši in rjavi.

Pero stiskajo prsti kmetice. Kmetici je ime Božena Němcová. Je pisateljica. Do pravljice um začuti daveč odpor. Da, zna peči buhtlje, vendar jih peče po receptu, ki so ga napisali drugi. Ročno zamesi testo, a sestavine in okusi morajo biti izključno domači in natančno določeni.

Pero se nagonsko ustavi sredi okleščenega stavka, nos vdihne vonj odsotne vanilje, žafrana, kurkume. Na mizi se ne kadi iz petrolejke.

Vir svetlobe bi papir osvetljeval s tankim plamenom. Na prepihu bi zanihal, ugasnil. Roka bi prijela svetilko in snela stekleni cilinder. Dolila bi petrolej, zavohala njegov rezki vonj. Če bi petrolej kanil mimo, bi se ga še dolgo vohalo. Temperatura v zgornjem delu steklenega cilindra bi bila visoka. Nič ne bi zadržalo vročine in saj; umazale bi strop vlažnega, plesnivega stanovanja s trhlimi ostanki pohištva, kjer v kotu ležijo cunje in raztrgana koca, na katerih bo proti jutru zadremalo izčrpano telo. Na dnu edine sklede zaudarjajo ostanki nekakšne čobodre. Nedaleč od zguljenega praga nizkih vrat se valja edini par odvrženih čevljev. Sestradane oči vidijo v zlizanih podplatih, ki jih osvetljuje pas mesečine, tanke rezine govedine.

Lačnemu telesu priskočijo na pomoč halucinacije. Sestradane oči na hladnem štedilniku vidijo lonec.

Vrela voda prevrača in prekuhava čevlje. Tudi izgubljeni francoski popotniki v devetnajstem stoletju na bregovih reke Mekong, ko jim grozi smrt zaradi lakote, kuhajo indijske mokasine; zadnji zapis v ohranjenem dnevniku je posvečen okusu mokasinske »juhe«.

Petrolejke se bodo na mizah gospodinjstev množično pojavile po letu 1859, ko bodo odkrili nova nahajališča nafte. Na primer v Pensilvaniji. Do takrat bodo prevladovale svetilke na kitovo olje. Kite glavače lovijo tudi ribiči na severnofrizijskem otoku Amrum; otočani preživijo zgolj po zaslugi prodaje kitovega olja.

Če bi se na mizi kadilo iz petrolejke, bi koščena roka po prižigu stekleni cilinder previdno namestila nazaj. Plamen bi bil širok; vsiljiva noč pred oknom bi od strahu odskočila, motne oči pa bi strmele v svetel plamen. Zdaj berejo ob svetlobi dogorevajoče sveče. Telo se zvije v krču; roka z izstopajočimi modrimi žilami odvrže težko pero. Žile imajo barvo razlitega črnila.

Prezebli prsti vzamejo novo, nepopisano polo papirja.

Obrambni zid v glavi poka. Led popoka. Razpoke se večajo in drvijo v dalj. Zid se kruši in izginja; pogled je neoviran, obzorje brezmejno. Zdaj bo lepo zamesila testo, ki je njej všeč in kakršnega *želi* speči. Začinja ga z okusi, ki se jih ne boji. Umu od svobode zastaja dih, da, da, da, da, tudi um zna plesati galop. Osvobojene besede se veselijo; vznemirjene ob razgaljeni resnici izpljunejo prevezo, zavihajo rokave. Olajšano srce položi pragove besed in stavkov, po

katerih drvi lokomotiva in prevaža tovor necenzuriranih misli. Intelektu se pridružijo čustva; srce poskoči. Svobodno pero se strastno zapodi po tirnicah sočnih stavkov; lahno in naravno kot dih avtoričinega telesa. Besede so lastovke. Zgrinjajo se z vseh koncev sveta in se udobno nameščajo na napol popisanem papirju kakor note nove simfonije. Pero zdaj za hip držijo prsti Barbore Panklove, znane kot Betty. To je pisateljičin prvi jaz. Besedilo piše v nemščini in besedilo zažge. Upor znotraj upora.

Nevidni upor. Najboljše iz svojega ustvarjanja zažge. Za takšno besedilo je Avstrijci ne bi pohvalili; motila bi jih vsebina. Za takšno besedilo je ne bi pohvalili niti Čehi; motil bi jih jezik. Kaj je pravi literaturi, pravi poeziji, pravi umetnosti mar za konkretni jezik. Kaj je pravi literaturi, pravi poeziji, pravi umetnosti mar za spol. Barbora Panklová ima trdno oblikovan pogled na jezik in človeka v njem.

Toda Barbora Panklová in Božena Němcová živita v kamniti hiši s pajčevinami, mišjim cviležem in netopirji na podstrešju; sobe so prehodne; najemnici enega telesa in enega uma morata prenašati druga drugo, si ne biti v napoto, se ne umikati v močvirje. Božena izpolnjuje vlogo svojega časa in piše za češki svet. Barbora piše sama sebi, zase; svobodna roka piše drzna besedila, in to v obliki dolgega pisma. Svobode ne najde nikjer drugje. Nikjer drugje si je ne dovoli. Kaj pomeni zasebnost. Stopiti moraš v drugo razsežnost, da lahko pišeš. Časa, v katerega se rodiš, si ne izbereš.

Samozavesten hrbet se dviga pokončno nad svetlečo hrastovo pisarniško mizo, tilnik se dotakne ometa; hrbtenica je likalna deska in se nasloni na steno. Skozi okno kuka podjetna, plenilska noč. Poslovnežev hrbet štrli nad pravnimi spisi, ki ga dolgočasijo. Roka odrine spise na stran.

Ne prižge cigare, ne natoči si kozarca viskija, ne položi nog na mizo. Razmišlja samo o eni stvari: v New Yorku so pravkar odkrili petrolej. Destilat iz nafte.

Na zadnjo stran dolgočasne mape poslovneževa roka čečka labirinte številk. Um se ogreva, čaka na startni strel, ves vznemirjen razmišlja, kako bi črnega zlata pridobil še več, več, več, več. Ne zbiral črni med po kapljicah, ki po naključju pronicajo na površje. Zemlja cedi nafto. Zemlja cedi čokoladno kri. Pretaka se ji po žilah.

Kaj če so pod zemljo veliko večje zaloge črnega izcedka? Kako bo to ugotovil? Roke zabijanje časa ne zabava. Riše razpoznavne cifre, jih množi, sešteva, deli, potencira. Črte poveže v vzorce in ti začnejo dobivati smisel. Slika vrtalne stolpe, ki jih uporabljajo za pridobivanje soli. Ptičje oči se zožijo, umu od podjetne svobode zastaja dih, da, da, da, da, tudi um zna plesati galop.

Pero stiskajo prsti ameriškega poslovneža. Ime mu je John Davison Rockefeller. Vrtalni stolp nemirnega lastnika ne pusti na cedilu; svojevrsten metronom zavrta v zemljo in leta 1859 naleti na zaklad. Mati Zemlja zakreha in izpljune črno sluz naftnega nahajališča v Pensilvaniji. Novica se širi. Razpiha jo veter mamona. V Pensilvanijo se steka ves ameriški zahod,

število prebivalcev iz tedna v teden narašča, in to z rekordno hitrostjo. Zemljišča se prodajajo po bajnih cenah, in to z rekordno hitrostjo. Človeška telesa so zaslepljena, in to z rekordno hitrostjo. Črno imajo pred očmi, pospešijo korak in dih, ženejo se za prividom črnega zlata, ženejo se v eno in edino smer, v napetem pričakovanju, kaj prisvojena zemljišča skrivajo pod površjem. Nafta je magnet; k njej drvijo špekulanti, k njej so namenjeni prenatrpani vlaki. Modra kri ne zanima nikogar več. Vsem se blede o čokoladni krvi.

Vlaki se pregrizejo skozi pokrajino in krpajo celine. Devetnajstemu stoletju narekujejo nov tempo. Iz tal rase gozd naftnih vrtalnih stolpov. Kljuni se nagibajo nazaj, nihajo in kljuvajo zemljo. Naftni stolpi so nihala in metronomi modernega časa. Zgodbe o bajnem bogastvu poletijo preko gora, voda, celin. Takšne zgodbe želijo oči brati in ušesa slišati povsod po svetu. To niso moralistične domoljubne pravljice. To so plenilske in moderne zgodbe vse naglejšega časa, zgodbe prihodnjih stoletij, ki potrebujejo nov jezik in jih zagotovo ne zanima noben preporod. Niti narodov ne.

Ritma časa ne narekuje hoja. Ritem časa narekuje drdranje železnic. Leta 1865 v nekaj kratkih mesecih zraste še eno slikovito mesto. Poimenujejo ga Pithole. Zagnane, koristolovske roke drgnejo črno umazanijo za polomljenimi nohti, pospešeno gradijo kočo za kočo in odstranjujejo trske, zadrte v kožo. Lesene barake ustvarijo metropolo in privabijo dvanajst tisoč človeških teles. Med njimi so tudi češka telesa. Med njimi so telesa beguncev iz Evrope.

Drug ob drugem tu stoji petdeset hotelov, čeprav celotno mesto ni nič drugega kot en sam velik hotel in prenočišče.

Ne manjka niti gledališče, čeprav življenje mesta ni nič drugega kot veličastna drama in cirkus vsakdana.

Avditorij pogoltne sto gledalcev. Škripajoči strop je obtežen s kristalnimi lestenci. Minevajo tedni. Minevajo meseci. Minevajo leta. Čvrsto upanje na črne izvire usiha. Koče se po nekaj vročičnih letih izpraznijo enako hitro, kot so se napolnile. Ostane mesto duhov. In gledališče, kjer se na lestencih gugajo črne veverice; kristal je obdan z njihovimi okretnimi telesi. Pozibavajo se in bingljajo navzdol kakor črne solze in pijavke. Od časa do časa čez zapuščeni oder steče nori solist.

Strasten hrbet se v Parizu ponosno izprsi. Težke, snežno bele prsi kar kipijo iz okroglega izreza. Bočijo se kot masivna steklena obtežilnika na poravnanih listih papirja. Stolpi popisanega papirja se kopičijo na mizi in na komodi. Hrbet sedi v salonu z vijoličastimi tekstilnimi tapetami. Stene se vijoličasto lesketajo in v tapete so vtisnjeni komaj opazni cvetlični ornamenti. Nad izrezljano pisalno mizo, izdelano po meri, se hrbet ne krivi.

Roka z zlatim prstanom v obliki zmaja z dvignjeno glavo pomoči pero v vgrajen srebrn črnilnik z vrtljivim pokrovom, ki preprečuje nenamerno razlitje črnila in njegovo izhlapevanje. Črnilo je nafta. Črnilo je čokoladna kri. Skozi okno kuka nečimrna, neodvisna, razbrzdana noč kankanastih zvezd. Na pisalni

mizi se kadi iz petrolejke. Vir svetlobe visok kup popisanega papirja osvetljuje s tankim plamenom. Obtežilnika se lesketata v mesečini, gora papirja, neobtežena s stekleno kroglo, pa drsi proti robu mize. Prevrne se in razgrne plisirano pahljačo. Na prepihu plamen zaniha in ugasne. Roka s prstanom v obliki zmajeve glave vzame svetilko s stenjem.

Zmajeva glava previdno sname stekleni cilinder; visok valj spominja na eleganten dimnik. Zmajeva roka dolije petrolej; ima rezek vonj, in če kane mimo, se ga dolgo voha. Temperatura v zgornjem delu steklenega cilindra je visoka kot ustvarjalni naboj v nepopustljivi glavi. Stroj idej se ne ustavi. V mislih zapiska bližajoča se lokomotiva in zavre. Glava je postaja. Vročine in saj nič ne zadržuje, vendar petrolejka pariškega stropa ne umaže; je nezaslišano visok.

Zmajeva roka po prižigu stekleni cilinder znova povezne. Plamen je širok in zmajeva roka piše do onemoglosti, osem ur ponoči. Podstavek svetilke se barvno ujema s pisalnim priborom. Prostovoljno nočno delo. Na mizi se poleg vgrajenega srebrnega črnilnika pojavi še ena porcelanasta skodelica kave. Kava deluje kot opij, od časa francoske revolucije tako priljubljena med intelektualci. Sladokusci so doumeli njen pomen. Navdih iz dragih kavnih zrn je razkošje za najbogatejša grla; nad skodelicami vroče kave si izmenjujejo vzburjene misli. Kavarne nastajajo v času, ko so ljudje razcapani tekali po ulicah in kričali, da nimajo kaj jesti, od enih lačnih ust do drugih pa so se širile govorice: ste že slišali, francoska kraljica, tista afna iz Avstrije, provocira – če nimamo

kruha, zakaj vendar ne jemo potice. Datumi goljufajo sami sebe. Dih devetnajstega stoletja se začne tukaj, z letom 1789, z veliko francosko revolucijo. Konča pa se z letom 1914.

V pepelniku se poleg meissenskega porcelana s kavo, gosto kot čokoladna kri, grmadijo čiki in ogorki nedokončanih stavkov. Zmajeva roka prižiga cigareto za cigareto.

Nikotin omrtvi telo. Telesu se ne spi. Okoli četrte ure zjutraj zadovoljno odloži pero.

Naloge si zadaja sama. Izpolnila je normo. Vlak hrumi dan in noč z nespremenljivo hitrostjo. Roman je železna disciplina in razkošje svobode. Svobodno pero drži roka francoske baronice. Pravi si George Sand. Je pisatelj in pisateljica. Z isto zmajevo roko zlahka zapiše, kar leži telesu na zasebnem srcu. Pisma družini. Pisma prijateljem. Pisma ljubimcem. Pisma založniku. Jezik in slog se od romana, ki ga je pisala pred tem in je namenjen očem bralcev, ne spremenita; zmajeva roka nima razloga, da bi v zasebnosti kaj spreminjala. Ne izpolnjuje nobene vloge rešiteljice, ne izpolnjuje nobene domoljubne vloge, ne izpolnjuje nobene narodnjaške vloge. Svobodno pero zmajeva roka drži v istem ritmu, samo podpiše se drugače: Aurore Dudevant, rojena Dupin.

Gospa Aurore Dudevant, rojena Dupin, in gospa George Sand živita v enem telesu. Podpirata se, držita se nad vodo, izzivata. In to ju prekleto zabava. Misli od svobode zastaja dih, da, da, da, da, tudi misel zna plesati galop. Pa gremo.

CAK CA
PO SVE
PELJE V

AK CAK,

TU

VLAK

VLAK ODPELJE
IN SE VRAČA
NA ISTE POSTAJE

Prvi del

Prva železniška postaja
Sigmund Freud ne ve, da vsi sanjajo iste sanje

Piše se leto 1833 in Barbora Panklová ima trinajst let. Ali pa tudi ne. Nihče ne ve, kdaj natančno se je rodila. Telo Alfreda de Musseta je zanesljivo staro triindvajset let, in to je francoski pisatelj. Že dolgo pred Sigmundom Freudom je prišel do zaključka, da so moški in ženske po naravi biseksualni. Rojeni boem je sit mehkih pregibov teles ljubimk in ljubimcev. Tudi to se lahko zgodi. Dolgočasi ga skupinski seks, dolgoletna hitra vožnja; vrh glave ima vagin, bohotnih zadnjic, labodjih vratov, prsi, bradavic, strastnih prepletov sline in dolgih nog. Naveličal se je celo izziva devic in devičnikov; vrh glave ima manipulativnih predporočnih igric. Dolgočasijo ga pohotne, tekmovalne poročene ženske; sit je fukarij v zakulisju zakonskih spalnic, kot jim sam rad reče. Nato pa v Parizu nepričakovano naleti na nekoga, ki se imenuje George Sand in se predstavlja kot Madame. Srce poskoči, penis se napolni s krvjo. Čudež.

Preobrazba Aurore Dudevant, rojene Dupin, v George Sand je takrat že dokončana. Madame se oblači kot moški; hlače, škornji, šik kravata, kratek plašč, visok cilinder. Ne gre le za provokativen kostum, v katerega je odeto telo: o sebi tudi dosledno govori kot o moškem. Dosledno se izraža v moškem spolu. Dosledno zahteva, da jo tako ogovarjajo tudi drugi. Alfreda de Musseta očara nepopustljiva trma.

To je zagonetka; njena spolna identiteta je presenetljivo skladna z njenim spolom. Prav tako ne gre za seks ali provokativno spolno izzivanje; moške ima rada in do njih ne čuti sovraštva. Telo Alfreda de Musseta se vname od radovednosti. Peč žari.

Madame trmoglavo zavrača tradicionalno vlogo v oblačenju, vedenju, izražanju. Ne igra predvidljive ženske v klasičnem gledališču s predpisanimi rekviziti, kostumi, replikami, namigi, šepetalcem. Rada ima eksperimentalno gledališče; sama sebe režira izvrstno. Kadi in z moškimi igra tarok in vist, igro s kartami za štiri igralce. V njenem primeru za tri igralce in eno igralko. V javnosti ne kadi le cigaret, temveč predvsem cigare in vodne pipe. Alfred de Musset uprasne vžigalico. Cak. Vlak pelje, pelje vlak.

Johana Rottová je prihodnja češka pisateljica Karolina Světlá. Je deset let mlajša od Božene Němcove. Ali pa tudi ne. Leta 1850 patetično piše Boženi Němcovi.

»Predajamo se blaženemu upanju, da takrat, ko Vas pozdravi staroslavna Praga, ne boste pozabili obiskati družine Rott.«

Petr Mužák je domači učitelj in Johanin zaročenec. Zakonca Němec že pozna; srečal ju je v Libercu. Boženi Němcovi so v družini Rott nadeli vzdevek *pravljičarka*; v češki literaturi je to namreč nekaj takega kot izraz spoštovanja. Vendar Johanka Boženko globoko v duši prezira in ji pokroviteljsko deli nasvete.

Ni njena bralka. Samozavestna svetovalka je. Piše pismo in *pravljičarki* zada nalogo. Domoljubno. Bo-

žena Němcová naj »opravi dobrodejno dejanje« in za ženske napiše poučen spis o »zgodovini naše ljube domovine«. K pisemski pošiljki marljivo priloži dva spiska za zgled. Nemška.

Johana Rottová čustveno izsiljuje in trdi, da govori v imenu več sto mladih dekliških duš. Te češke revice menda zelo trpijo, ker jim zgodovina ljubljene domovine ostaja nedostopna. Honorarja pa draga Johanka ne ponudi. Boženko naj greje zavedanje, da bo opravila dobrodejno dejanje. Cak. Vlak pelje, pelje vlak.

Januar je, mraz sili za nohte in baptistična cerkev je vse do na novo popravljene strehe nabito polna; napenja se in poka po zidovih. Oči baptističnega zbora se ne obračajo k pridigarju. Usmerjene so k spoštovanemu možaku v letih, ki cerkev zapušča ves ponosen, mrk. Prišli so predvsem zaradi njega, prosjačijo za njegovo pozornost, ne božjo. Bog lahko počaka; tudi z njim imajo ljudje neskončno potrpljenja.

Telo stopa po sredini cerkve; prvi izginja iz vidnega polja in odhaja z mirnim, preudarnim korakom. Stopa proti soncu in se kajpada zelo dobro zaveda, da vanj strmi celotna skupnost moških, žensk in otrok. Teden za tednom očarano strmijo vanj. Strmijo brezsramno, kot da je največji čudež na svetu prav to, da jih obiskuje mesija v dolgem črnem plašču. In prav tako trdovratno in nenaravno se smehljajo. Večina otrok samo strmi. Če ne bi strmeli, bi od staršev dobili zaušnico.

Koraki nizkih čevljev donijo po cerkvenem prostoru. Moški in ženske v klopeh obstanejo in čakajo

na znamenje. Šele ko se možak približa izhodu in si nadene klobuk, se vrste teles v trdih klopeh kot na ukaz dvignejo. Razvrstijo se v procesijo, poslušno in z vmesno razdaljo. Stari gospod nikoli ne potisne rok v žepe dolgega črnega plašča. Nikoli. Tudi kadar je hud mraz, ko se zima zagrize za negovane nohte in rokavice iz jelenjega usnja z zavihanimi manšetami ležijo pozabljene na zadnjem sedežu avtomobila.

Danes si jih slovesno nadene; teatralno postoji na vratih. Rokavice si natika sistematično. V vsakem gibu je premišljena slovesnost. Natika si boksarske rokavice. Svet je boksarski ring. Prste v jelenjem usnju razpre in nato stisne v pest, da sijoči členki kar zapokajo.

Ljudje se spoštljivo umaknejo. Upogibajo hrbte, povešajo oči. Neposrednemu pogledu od blizu v drobne ptičje oči se izogibajo; oslepeli bi. Zunaj močno dežuje in hkrati sneži; svinčeno nebo nepričakovano predrejo sončni žarki. Nekdo tam zgoraj ga ima rad in je radovedno odgrnil zaveso oblakov, da bi poškilil h konkurenci.

K vhodu priskoči gibčno telo mladeniča; oblečen je v livrejo, poseben dvoreden suknjič, visoke škornje, pod pazduho pa stiska jahalni bič. Nad gospodovim klobukom, plaščem, rokavicami in zloščenimi črnimi nizkimi čevlji razpre dežnik. Ustrežljivo ga drži, čeprav so do avtomobila le štirje koraki. Danes ima moški namesto tradicionalnih, zloščenih črnih nizkih čevljev obute črne lakaste čevlje z bež gamašami.

Šofer čaka v pozoru ob avtu s temnimi stekli. V isti sekundi, ko dobi znak četrtega gospodovega koraka,

odpre zadnja vrata. S ščitnika čepice nad negibnim obrazom curlja dežna zavesa in odskakujejo kapljice vode. V kapljicah se talijo snežinke. Pred cerkvijo vzbrsti obok razprtih dežnikov. Mokre gobe korakajo skozi mesto. Obstopijo cerkev in čakajo na zvezdnika.

Dolgi plašč Johna D. Rockefellerja stopi iz baptistične cerkve in dežniki se poslušno razmaknejo. Stari gospod baptistično cerkev zapušča v nespremenjenem ritmu svojega preudarnega koraka, strogo pravilnem že od ranega otroštva.

Vse dolgo življenje.

Odpelje se in samo mladi se ne ozirajo za njim. Ko možak iz mraka stopi na dnevno svetlobo, začutijo neizrekljivo razočaranje. Kljub dragemu plašču, rokavicam, avtomobilu in skrbno počesanim ostankom las je to pač svojeglav starec. Je to vse? Legenda devetnajstega stoletja? Se morda slepijo? Je to res on? Cak. Vlak pelje, pelje vlak.

George Sand zelo rada dela. Največje veselje ji prinaša delo v popolni samoti. Rada sama sedi v vijoličnem salonu. Rada razmišlja, ne da bi jo nenehno motili. Takšno vrsto samote si je težko izbojevala. Za veliko ustvarjanje je samota nujna. Tudi v širšem smislu. Pot k drugemu vodi skozi izkušnjo tovrstne notranje samote. In to je predpogoj resnične skupnosti. Kdor *mora* biti nenehno v bližini ljudi, ne bo srečal pravega jaza ne pri njih ne pri sebi. Mislimo, da vemo, kdo smo. Toda kdo smo v resnici? Le tisti, ki zna živeti v samoti, je zmožen odkriti drugega, ceniti

čudež srečanja. Razgaljeni »jaz« zna ceniti »ti«. In samota ne pomeni osamljenosti. Nič za strahopetce.

Za seboj zaloputne prebojna vrata. Novi in novi zloščeni stekleni obtežilniki zadonijo, ko udarijo ob spolirano mizo. Alfred de Musset ljubi naključja, spontan razmah, nenaden navdih, mejne situacije, romantične rekvizite, prostor, presenečenje; prihaja nenajavljen in potem je zelo, ampak res zelo zlovoljen. Število strani, popisanih z *njeno* roko, raste. V enakem tempu raste število steklenic vina in absinta, ki jih izpije *njegovo* telo. Alfred de Musset se nervozno sprehaja po moški sobi, ki mu jo je zmajeva roka v svojem stanovanju velikodušno odstopila, jo opremila in okrasila z moškim pohištvom po meri, s pozlačenim jedilnim servisom, ženskimi akti, kadilskim priborom, biljardno mizo z izrazito zelenim suknom in pisalnim pultom, da ga pri pisanju ne bi bolel hrbet.

Alfred de Musset se opija načrtno. Njegova nervoza raste, sam pa ne ve, kaj je vzrok novega nemira. Pravega razloga se podzavestno boji.

Služkinja šviga po stanovanju in pobira odkotaljene steklenice kakor odvržene moške nogavice. Sprva je bila sprejeta kot začasna pariška pomoč; dokler se ne uredijo baroničini napeti odnosi z družinskim dvorcem Nohant, dokler se sorodniki ne prenehajo sramovati svoje Madame, dokler ne bodo nehali trmariti in bodo v Pariz poslali njeno lastno spletično. Začasna pomoč prihaja iz Avstrije, natančneje iz dela avstrijske monarhije, ki se imenuje Böhmen. Služkinja je zanesljiva, temeljita, sistematična, idealna za vsakodnevne rutinske dolžnosti, povrhu pa je srednje izobraže-

na in jedilnik med drugim obogati s palačinkami in skutnimi cmoki, ki jih za Madame postreže sredi noči ob skodelici vroče kave, mleka ali čokolade, ki nudi uteho brez besed. Kljub temu se med zaostrenimi ljubezenskimi dramami in prepiri, ki jih v gospodinjstvu ponosne Madame ne manjka, bori s tesnobo, stresom in paniko. Sprejeli so jo na priporočilo prejšnjih dunajskih delodajalcev; odložili so jo kot paket poškodovanega blaga. Bila je vzgojiteljica pri dunajski plemiški družini; hišna gospa se je morala znebiti sramotnega, nosečega telesa, uničiti je morala dokaz moževe obsedenosti s sejanjem. Gospodova sla ni moteča, moteč je dokaz; nosečnost je krivda služkinje.

George Sand je liberalna, takšna črna pika v življenjepisu je ne moti. Nasprotno. Zabava jo in v težkih trenutkih pomagata druga drugi. Pet mesecev po prihodu v Pariz služkinja skremži obraz, predirno zastoka, se z obema rokama prime za trebuh in nenadna bolečina jo prisili, da se spusti na kolena. Madame razume, služkinjo dvigne v naročje in jo odnese v drugo sobo. Češka Služkinja rodi v stanovanju Madame in ta nezakonskemu otroku najde zatočišče. Ne na podeželju, temveč v ugledni mestni družini. Pravilno sluti, da ima otrok modro kri. Tako kot ona.

Služkinja je učljiva. Govori francosko. A ne dovolj dobro, da bi francoskim tabloidnim novinarjem raznašala klevete iz kuhinje in spalnice čudne gospe v škornjih. Njene močne roke odločno pometajo tla in stepajo preproge. Tla v jedilnici enkrat na teden zdrgnejo z riževo krtačo, kot je vajena iz domače kajže, kjer jo je mama, žena kovača, strogo izurila.

Zdaj poprime zares. Brezova metla izgine pod mizo in vzvaluje rdečkasto žameten prt, ki gleda čez rob. Iz jamske teme vneto pomete kokošje kosti; razposajeni gostje jih mečejo kar pod mizo. Madame je sinoči gostila umetniško družbo. Brezovo šibje švistne, metla se zatakne v tla, upira se, zvije. Služkinja začuti, kako se za njenim hrbtom na divan useda gospodovo težko telo, prepojeno z alkoholom. Ne dojame, da užaljeni stavki milostljivega gospoda niso namenjeni ušesom nikogar; rahlo opiti glas se mora samo malo potožiti svetu.

»Me mara. Ali me ne mara.«

»Tega pa res ne vem, gospod.«

»Ostal bom. Ali pa se bom pobral in šel v sosednjo hišo.«

»Kakor želite, gospod.«

»Oba delava od jutra. Ves dan. Jaz imam zvečer na mizi deset verzov in popito steklenico žganja.«

»Ni samo ena, gospod.«

»Ne, ni. Ni samo ena.«

Telo Alfreda de Musseta ponosno zavzdihne. Roka prime napol prazno steklenico in dolije v trdoživ kozarec.

»Tvoja gospa v istem času napiše pol knjige in poloka liter mleka.«

Alfred de Musset se pozorno zatopi v slutene gležnje služkinje, skrite pod krilom. Češka Služkinja ima občutek, da milostljivi gospod pričakuje kakšen odziv. V glavi ima meglo, a na koncu zjeclja čuden stavek, ki ji ga je na Dunaju povedala izkušena hišna.

Toliko ljubezni si vzemi, kolikor si trezen vzame vina. Ne postani pijanec.

»Toliko ljubezni si vzemite, kolikor si zmeren človek vzame vina; ne postanite pijanec.«

Češka Služkinja se ustraši lastne neumnosti, združila je nezdružljive svetove; telo je izpljunilo lastno izkušnjo. Gospod zastriže z ušesi, skoči pokonci in išče papir.

»Kaj praviš? Lahko ponoviš?«

Prsti služkinje so rdeči in otekli od napornega dela; vzhajani svaljki nerodno objemajo metlo.

Brezove metle si služkinja ne pusti vzeti. Oči se ne odtrgajo od upognjenega šibja, od kupčkov posivelih kosti, od dvignjenega prahu. Pamet služkinje ne ve, o čem gospod govori in kako naj ga razveseli. Hvaležna je, da se gospod Alfred de Musset ne olajša kakor drugi gospodje, ne da bi vprašal, grobo in samodejno, vsako noč v njenem naročju.

Ni je groza jamranja rahlo opitega moškega glasu. Groza jo je neznanih podob njene kruhodajalke. Teh se res boji. Madame kadi cigare, govori na glas, kriči na vse grlo, smeji se tako, da se ljudje na ulici ustavljajo, moškim skače v besedo, igra karte, nosi hlače. Za žensko se to res ne spodobi. Kako naj pri tem spoštuje svojo novo gospo. Morala bi ostati na varnem, kljub groznemu znamenju na čelu in sramoti telesa bi morala še naprej služiti doma, na Dunaju, tam so red in pravila, spoved in nedeljske katoliške maše. *Nach Wien*, *nach Wien*, *nach Wien*. Tam so jo klicali po imenu, Rózina. Madame jo kliče *Tchèque Servante*. Češka Služkinja. Kot da sta to njeno ime in priimek.

Da, spodrsnilo ji je, a nikoli ni padla prav na dno. Kot Švicarke. V avstrijski monarhiji delajo kot prostitutke predvsem Švicarke, obupno revne, najnižje na družbeni lestvici. Švicarke so izmeček, prepoznajo jih po naglasu. Tako nizko ona nikoli ni padla.

Pijani Alfred de Musset si zapiše njene stavke, preneha momljati in zaspi. Smrči z odprtimi usti, s pajčevino sline v kotičku ust. Češka Služkinja se prekriža. Hitro in štirikrat zapored. Cak. Vlak pelje, pelje vlak.

Alfred de Musset smrči na divanu in telo Barbore Panklove je v puberteti. Ali pa tudi ne. Dani se in ona stoji na bregu potoka. Počepne. Roke potopi v ledeno vodo in si oplakne obraz. Potok jo nagovori; spodreca krilo in bosa stopi v vodo. Oči dvigne proti nebu. Nebo žari v pastelnih odtenkih modre in rožnate. Spusti krilo, ki pije vodo in postaja težko. Prsti na nogah se ljubkujejo z blatom. Ve, da tega trenutka ne bo doživela nikoli več. Nobenega dne ne bo doživela še enkrat. Zrak preseka babičin glas.

»Kje se spet potika ta naša zmešana Barča?«

V odmevu zazveni enako zajedljiv mamin glas.

»Ne vem. Mam svojih brig čez glavo.«

»Kaj sem ti rekla, ta ma cajta zmeraj na pretek. Zunaj se potika v sami spodnji srajčki kot divja Bára. Lepo si jo vzgojila!«

Barborka Panklová hitro seže na breg in iz rute, ki jo je prinesla s sabo, izvleče zaklad: orehovo lupino s svečo. Prižge jo in ogenj spusti po toku. Roka še zadnjič pobože bistro vodo, prižgati je ne more. Domov se vrača bosa, teče v mokri spodnji srajci.

Kot blazna preskoči ograjo. Zasliši se zvok trganja blaga. Barbora Panklová prestrašeno pregleda krilo, ki je šlo v franže. Domov se previdno prikrade pod oknom. Plazi se po vseh štirih in zadržuje dih.

»Barča zmešana, kakšna pa si?«

Stare zgubane roke ne pobožajo krasnih, dolgih, črnih las deklice, ki je njihova vnukinja. Barbora Panklová ne ve, da je po naravi emancipirana; za to ne potrebuje govoranc, kart, cigare, niti moških hlač. Um je nestrpen, življenje je obljuba brez konca in da, da, da, da, to bo srečen galop. Nekoliko jo bega, da na vsem lepem nima enake svobode kot fantje iz vasi in bratje. Lahko izbirajo smer iger, lahko delajo kariero. Njene življenjske vloge so omejene, strogo jih določa Katoliška cerkev. Poklic ženske je biti žena in mati. Njena sveta dolžnost je, da se poroči in ima otroke. To ni dolžnost moškega. Za zdaj se temu ne čudi, za zdaj se ji ne zdi smešno in hkrati sprevrženo, da je ohranjanje rodu menda poklic žensk, čeprav sta za to potrebna oba. Nasprotno, sanjari z odprtimi očmi; veseli se moškega, ki jo bo odpeljal. Ki jo bo rešil. A pred čim in iz česa? Njegovo ime je prihodnost. In prihodnost deklet v devetnajstem stoletju prihaja na belem konju.

O drugi možnosti v življenju ne razmišlja, druge možnosti ne pozna. Sanjski moški brez obraza je upanje. Upanje je božično drevesce, na katero duša obeša sanje, nežnost, želje, naivne ideale. Vrh drevesa sega proti nebu. Izgubi se med oblaki.

Oči pisarja se prilepijo na njeno telo. Cak. Vlak pelje, pelje vlak.

V družini Rockefeller vladajo stroga pravila in neomajen red. Vsak član klana natančno ve, kaj se od njega dan in noč pričakuje. Dnevi so razdeljeni na odseke, namenjene prebujanju, jedi, študiju, molitvi, delu in spanju. Spanje nastopi v pozoru, ko odbije deseta zvečer. Brez pardona.

Pred okni je slišati smeh sosedov in vreščanje razposajenih otrok; budni so, z odraslimi praznujejo prihod novega leta. Vendar sam ne sme iz sobe. Niti k oknu ne sme; mali John D. Rockefeller vseeno tiho vstane. Ob oknu se skrči in njegov strah ne diha. Opazuje odseve luči na steni. Sliši vrisk otrok in vzklike odraslih. Med njimi je glas njegovih staršev.

»Pravila so pravila,« zavzdihne mama od izčrpanosti, takoj ko odloži brezovo metlo, si obriše pot s čela in zmasira pordelo, oteklo dlan. Naklesti ga vsakič in temeljito. Žical je za silvestrsko izjemo, njen Jezus pa žicanja in jokcanja ne mara.

Ne pogreša polnočnega škodoželjnega lovljenja in skrivanja. Tudi ognjemetov nikomur ne zavida. Igre z drugimi otroki so za Johna D. Rockefellerja čisti posel. Posel je pregleden svet. Samo tak svet lahko nadzira. Samo v takem svetu se počuti močnega.

Načrtoval je, da bo otrokom prodajal polnočna presenečenja iz rečnih kamnov. Za srečo. Kamne je sam pridno nabral in spoliral. Prodaja srečo, kot Kitajci prodajajo svoje stavke pri vsaki porciji hrane v kitajski četrti; za srečo vsak rad plača. Stranke ima že obdelane, vnaprej pripravljene; Janke in Metke je že dobil na lopato. Občutljivejše otroke je med odmorom v šoli spravil v jok. Obljubil jim je, da jih bo ob

polnoči na silvestrovo rešil peklenskih muk in slabe vesti. Obljubil jim je, da jim bo izbrisal neodpustljive grehe preteklega leta, zaradi katerih bi se sicer cvrli v peklu, ki jim ga je slikovito in z naslado naslikal; udarci brezove metle s hudičevo roko so še najmanj.

Toda rešil jih bo pod enim samim pogojem. Če bodo željno razbili svoje hranilnike in prašičke, razvezali robčke in culice, stresli iz njih zapackane kovance in z njimi kupili *njegov* čarobni kamenček sreče s čudežno sončno energijo.

Pristopa ne spremeni vse življenje. Na vsaki zabavi svoje bližnje zafrkava, jih zbada in jim pod nos meče njihove šibke plati. Potem jim za plačilo ponudi rešitev. Kar naprej kaže vzvišenost, čeprav za to ni prav nobenega razloga. Pravzaprav je ta njegova vzvišenost za okolico precej skrivnostna. Že zgodaj, oh, tako zgodaj je prepričan, da ima patent za pamet. Zato odloča o vsem, o vsaki podrobnosti; vključno z razvrščanjem in označevanjem prijateljev ter izbiranjem njihovih iger.

»Ognjemeta bo tako ali tako kmalu konec,« šepeta svojemu vzglavniku. »Čarobne kamenčke za srečo pa jim bomo prodali jutri. Z novoletno maržo.« Cak. Vlak pelje, pelje vlak.

George Sand gre Češki Služkinji vse bolj na živce. A Češka Služkinja mora svojo gospodo spoštovati, kakšen red pa je to. Madame po Parizu stopa brez spremstva; življenjski prostor velemesta si je uhodila z odločnim korakom moških škornjev. Čevljar ji jih šiva po meri; baroničinega naročila in mošnjička

se res ne odklanja, vendar okleva in šilo dolgo leži nedotaknjeno.

Neizprosen korak pohodi mezince in kurja očesa; korak ima trdna tla pod nogami v samozavesti in lastnem jeziku. Tlakuje si pot, po kateri hodi. Tlakuje jo s spoštovanjem. Madame nikogar ne opozarja.

Prisili jih, vzgoji jih, navadijo se. Navadijo se sorodniki, prijatelji, kolegi, družba. Navadijo se, a kar je pomembneje: pustijo jo pri miru, ker se začnejo bati njenega peresa. Ko je George Sand prepričana, da so se je privadili, moških čevljev in gvantov ne potrebuje več.

Spet si nadene ženske obleke. Okolica je ne spregleda; okolica trdoživ talent opazi. Ovitek telesa ni več pomemben. Ni se ji več treba odevati v tuje perje in dokazovati, da ga zna nositi.

Telo prehod dobro prenese, zato se pisateljica za spremembo pusti fotografirati v svileni obleki. Pusti se naslikati z rožo v gostih, črnih, razpuščenih laseh. Smisel življenja najde v pisanju. Pisanje jo obseda. Pisanje, ne literatura.

Določi si dnevno normo strani. In tudi časovno omejitev. Tako kot moški kolegi. Samo manufakture ne ustanovi. Edina delavka sama sedi za tekočim trakom papirja in sama z užitkom polni vsebino strani, dokler ne doseže cilja. Prej od mize in rumenkastega papirja z odsevom vijoličastih tekstilnih tapet ne vstane. Luna je zavetnica žensk, sonce pa je zavetnik moških. Dnevna norma besed je strog šef. Tega ne spremeni niti nova življenjska okoliščina.